

МОЖЛИВОСТІ ВПЛИВУ УКРАЇНИ НА РОСІЙСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Т. В. Черненко

У статті здійснено аналіз ситуації, що склалася у внутрішньому інформаційному полі Російської Федерації щодо інформування населення Росії стосовно перебігу подій у відносинах з Україною та світом, визначено основні цілі та засоби пропагандистської кампанії, розгорнутої країною-агресором проти нашої держави, досліджено причини ефективності її впливу на масову свідомість російських громадян та надано пропозиції щодо створення можливих шляхів протидії російській пропаганді як одній з головних складових гібридної війни проти України.

Ключові слова: інформаційний простір, пропаганда, Україна, Російська Федерація, маніпуляція масовою свідомістю.

Chernenko Tetiana

OPPORTUNITIES OF UKRAINE TO INFLUENCE THE RUSSIAN INFORMATION SPACE

The article analyzes the situation in the domestic information field of the Russian Federation to inform the population of Russia regarding the course of events in relations with Ukraine and the world, defined the main objectives and means of propaganda campaigns, which is deployed by country-aggressor against our country, investigated the causes of the effectiveness of its impact on the mass consciousness of Russian citizens and submitted proposals for the creation of possible ways to counter Russian propaganda as one of the main components of «hybrid warfare» against Ukraine.

Keywords: information space, propaganda, Ukraine, Russian Federation, manipulation of mass consciousness.

Черненко Тетяна Василівна – кандидат філософських наук, завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

Метою статті є спроба з'ясувати основні аспекти ефективності впливу пропагандистської кампанії, розгорнутої у державних засобах масової інформації Російської Федерації, та визначити можливості адекватного реагування української сторони на гібридні виклики, що постали та продовжують виникати через масований вплив на масову свідомість як населення РФ, так і споживачів російського інформаційного продукту поза межами Росії.

Окремим аспектам зазначеної проблеми було присвячено ряд вітчизняних наукових досліджень Г. Почепцова, В. Ситника, М. Ожевана, О. Литвиненка, Д. Дубова, Г. Перепелиці та багатьох інших. Зокрема, проблемам основних принципів ведення інформаційних воєн давно і плідно займається д-р філол. наук Г. Почепцов: великий масив його робіт привернув увагу дослідників саме до психологічної складової гібридних воєн в інформаційному просторі [12–15], він розглядає інформаційні війни крізь призму можливостей та застосування інформаційно-психологічного інструментарію на зміну антропологічній парадигмі сучасної картини світу.

Проблемам національних інтересів, визначення їх місця в системі національної безпеки, дослідження національних інтересів у інформаційній сфері присвячено ряд робіт В. Горбуліна, О. Белова, Б. Парахонського, С. Пирожкова, О. Литвиненка та ін. Цікаві аспекти можливостей реалізації феномена інформаційного суверенітету розглянуто в роботі М. Ожевана «Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії» [10], де, зокрема, приділяється увага й дослідженню частини способів маніпулювання масовою суспільною свідомістю шляхом застосування медіаресурсу. Глибокий аналіз сучасних підходів до проблематики можливостей спеціальних інформаційних операцій було здійснено О. Литвиненком у монографії «Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії», у т.ч. здійснено досить глибокий екскурс до теорії політичної пропаганди [9, 96–110].

Утім, з початку «гарячої фази» агресії Російської Федерації на території нашої країни загрози національній безпеці держави, що мають

гібридний характер, набувають дедалі вигадливіших форм та шляхів розповсюдження не тільки на території, охопленій конфліктом, а й у глобальному просторі. Це вимагає ретельного аналізу та нового осмислення сучасних можливостей пропаганди як одного з наймогутніших різновидів зброї масового ураження, що надає сучасним міждержавним конфліктам нового, ще не дослідженого змістового наповнення у межах становлення «цивілізації третьої хвилі» (за Тоффлером) [22].

Грунтовні дослідження різновидів інформаційного впливу (в т.ч. пропаганди) на масову свідомість людей мають у зарубіжній науковій думці давню історію. Г. Лассвелл, У. Ліппманн, П. Лазарсфельд, К. Ховланд уже стали класиками для фахівців з інформаційної безпеки та дослідників пропаганди. Проте сьогоденне майже повсякденне розширення інформаційних технологій і, відповідно, поява нових способів впливу на широку аудиторію актуалізує необхідність дослідження саме сучасних аспектів інформаційного протиборства з метою віднайти шляхи реагування на гуманітарну складову інформаційних операцій як на таку, що має більш довготривалий, складний для подолання вплив на масову свідомість людей.

Слід зазначити, що пропагандистську кампанію у внутрішньому інформаційному просторі РФ, неактивну фазу якої було розгорнуто задовго до прямого воєнного втручання Росії на територію нашої країни, можна визначити, за А. Едельштайном, як «багатоваріантний» (має «м'який» та «жорсткий» варіанти впливу на власне населення) напрям «нової пропаганди» [1, 15].

Слід зауважити, що **мета** пропагандистської кампанії для внутрішнього інформаційного простору РФ полягала у такому.

1. Забезпечення високого рівня підтримки влади РФ, зокрема її зовнішньополітичних рішень, за рахунок руйнування історично-культурного символічного простору «братніх російсько-українських відносин», використовуючи міфологеми радянського минулого (США – головний ворог).

2. Утримання високого рівня лояльності власних громадян до рішень та дій керівництва Кремля, легітимація економічних втрат через непрофесійні дії у економічній сфері та запровадження санкцій. Економічні труднощі мали б розмивати лояльність громадян до дій чинної влади, натомість соціопитування Левада-центру фіксують постійне зниження протестних настроїв громадян РФ протягом останніх трьох років [8] та постійне зростання схвалення рішень та дій керівництва Кремля. Дослідження свідчать про те, що громадяни не бажають знати про об'єктивний стан економіки, освіти, охорони здоров'я у своїй країні, воліючи вірити «телевізійній реальності».

3. Забезпечення внутрішньополітичної стабільності шляхом спрямування активованого вектора дії найбільш радикально налаштованих представників пасіонарної частини російського суспільства («нацболи», «казаки», особи з кримінальним минулим тощо) у напрямі «зовнішнього ворога» – «українських фашистів», на допомогу «братньому народу Сирії».

Фактично, створюючи «інформаційну резервацію» для російських громадян, керівництво РФ шляхом потужного потоку пропаганди продовжує здійснювати вплив на масову свідомість власного населення. Незважаючи на відкритість глобального інформаційного простору і можливості російського населення споживати інформаційний продукт не тільки вітчизняного виробництва, ми сьогодні маємо можливість спостерігати за психологічним експериментом, який поставлено в масштабах однієї з найбільших країн світу щодо можливостей «зомбування» населення. На нашу думку, вплив російської пропаганди відзначається високим рівнем ефективності з таких причин:

- **чітко відібрано та створено систему емоційно насичених символів, що дозволяє охопити якнайбільший відсоток споживачів такого інформаційного продукту** (об'єднавчим центром символічної системи стала війна 1941–1945 рр. – її сприйняття у масовій свідомості не викликає розбіжностей у ставленні до тих чи інших фактів);
- **символьну систему було активовано у масовій свідомості російського населення** (а також навіть у значної частини вихідців з країн пострадянського простору по всьому світу) **задовго до реальних потреб** (з початку приходу Путіна до влади);
- **символами насичується увесь спектр повідомлень, які отримує споживач інформаційного продукту** (особлива увага приділяється кіно та телепродукції, бо поєднуються вербальний та візуальний ряди). Символьний ряд укріплюється дезінформацією дії¹ [9];
- **влада РФ веде із власним суспільством дуже грубий, проте ефективний діалог** (чітко враховуються усі соціально-психологічні зміни та результати системних досліджень змін індексів соціального самопочуття, рівнів підтримки рішень влади) [21]. Враховуючи запит, що існує в сучасному російському суспільстві, це діалог з приземленими базовими потребами середньостатистичної людини, яка чути лише те, що вона хоче почути.

Російський інформаційний простір насичений меседжами, заснованими на вибірковій історичній

¹ Дезінформація дії – варіант пропаганди в межах фізичного простору. Прикладами є проведення мітингів на підтримку приєднання Криму до Росії, відновлення діяльності піонерської організації тощо.

пам'яті та необ'єктивних історичних підходах, які вибудовують імперсько-реваншистську світоглядну парадигму у власного населення² шляхом створення новітніх міфологем. Відродження та актуалізація в суспільній свідомості російського населення комплексу міфологем часів існування СРСР («бандерівці»), та створення сучасних міфологем («заборона спілкування російською мовою в Україні») надала можливість російській пропаганді продукувати фразеологічні кліше («укри», «укропи», «майданути»), за допомогою яких широким верствам населення пропонують створення образу ворога на власному національному рівні, споживати інформаційний продукт, мінімізуючи значення негативних подій у власній країні. Так, останнім часом найбільшу за 25 років тривогу у громадян РФ стала викликати можлива загроза війни (зростання настроїв з 29 до 41 %), безробіття (з 26 до 42 %), а також міжнародна ізоляція країни (з 6 до 12 %). Разом із тим населення стало менше опікуватися проблемами злочинності, екології, міжнаціональних проблем та можливістю політичної нестабільності.

Інформація про перебіг подій в Україні та світі подається ЗМІ РФ у форматі, який мотивує патріотичні настрої, консолідує громадян навколо керівництва Кремля, відволікає від наростаючої економічної кризи та нівелює невдоволення людей значним зниженням соціальних стандартів. Відповідно до численних опитувань, що регулярно проводяться Всеросійським центром вивчення суспільної думки (ВЦВСД, рос. – ВЦИОМ), за останні 25 років 11 % опитаних не приїжджали до Москви. 34 % росіян (56 % від 18 до 24 років, 49 % з початковою освітою, 41 % селян) **ніколи** не були в Москві [20], 68 % ніколи не виїздили за кордон. Теоретична можливість виїзду за кордон у переважній частині населення РФ останніми роками зберігалась, що підживлювало в суспільній свідомості ілюзорність існування особистої свободи громадян РФ (окрім інтенсивного туристичного потоку, росіяни виїжджали за кордон у справах бізнесу та в з метою науково-навчальної діяльності, культурного обміну, за програмами міжнародного обміну студентської молоді). Такою можливістю скористалося близько 15 % громадян РФ. Проте останнім часом, користуючись ситуацією із посиленням терористичної загрози у світі, урядники намагаються обмежити виїзд за кордон тих росіян, хто ще має таку матеріальну можливість³ [18] (у минулому році було уведено

заборону на виїзд за кордон більшості працівників силових відомств). Російська влада розуміє, що незважаючи на те, що сильна суб'єктивна європейська ідентифікація характерна лише для невеликої частини громадян РФ, вона все ж існує, а виїзд за кордон з туристичною метою надає людям можливості порівнювати реальну ситуацію з картинкою у телевізорі.

Не дивним видається те, що інформація про світ сприймається більшістю населення як «інша, телевізійна реальність». Показовим у цьому сенсі є одномоментне перемикання уваги з українсько-російського конфлікту на російсько-турецький. Україна перестала існувати в російському інформаційному просторі буквально за тиждень. Характерною особливістю російської аудиторії є те, що 55 % росіян (серед жінок – 63 %) вважають, що майбутнє можна віщувати, якщо людина володіє екстрасенсорними здібностями. (З початку 90-х років ХХ ст. кількість росіян, які переконані в існуванні деяких осіб із чаклунськими здібностями та умінням «наводити порчу» тільки збільшилась (з 37 % у 1990 р. до 48 % у 2015 р.) [16]. Загалом низький рівень критичного сприйняття інформації, насадження «магічного мислення», що впродовж тривалого часу створювали підґрунтя для укорінення в масовій свідомості російського населення віри у можливість простого вирішення проблем, підігрівали патерналістські настрої.

Свідченням таких вдалих маніпуляцій масовою свідомістю громадян РФ є і 90-відсотковий рейтинг Путіна, 70-відсоткова підтримка діяльності нинішнього керівництва РПЦ, різке посилення почуття гордості за власну країну (соціологічні дослідження продовжують фіксувати значне зростання патріотичних настроїв, активоване завдяки «відновленню історичної справедливості» – повернення Криму⁴).

Патерналістська складова продовжує переважати у масовій свідомості більшості населення РФ, для якого активно підтримується міф про «розвал багатой та могутньої країни СРСР». За словами керівника соціокультурних проєктів Левада-центру А. Левінзона, «для мільйонів росіян втрата «рідною державою» та «рідним підприємством» функції соціальних піклувальників – головна особиста драма в розставанні з радянським минулим» [2].

² Ілюстративно у цьому сенсі є прийнята 11.11.2014 р. за результатами засідання 18-го Всесвітнього російського народного собору, присвяченого темі «Єдність історії, єдність народу, єдність Росії», Декларація російської ідентичності (<http://www.pravmir.ru/prinyata-deklaratsiyarusskoy-identichnosti>).

³ За словами голови Ростуризму О. Сафонова, «турпотік за кордон за період січня-вересня 2015 р. скоротився більш як на 30 %. При цьому загальний виїзд росіян за кордон також скоротився на 20 %».

⁴ Відповідно до проведеного Левада-Центром у жовтні 2015 р. дослідження, останнім часом значно збільшилася кількість росіян, які пишуться нинішньою країною (до 71 % і зберігає «посткримські показники» 2014 р.). На 15 % з березня 2015 р. (від 24 % до майже 30 %) зростає кількість і таких росіян, які пишуться військовими силами Росії та її місцем на міжнародній арені. Основною гордістю населення залишаються природні багатства Росії (39 %) та історія країни (38 %).

Водночас ще у 1998 р. 71 % російських громадян вважали себе «європейцями» або ж ідентифікували себе як «жителів Європи». З моменту першого терміну перебування при владі В. Путіна структура ідентифікації росіян зазнала радикальних змін (уже в 2008 р. проєвропейськи налаштованих було лише 21 %). Проте, за словами директора Левада-центру А. Гудкова, «співвідношення тих, хто вважає, що правильно було б зміцнювати взаємовигідні відносини з Заходом, і тих, хто вважає, що потрібно будь-яким чином зменшити залежність від західноєвропейських країн, становить 3 до 1» [6], причому в моменти посилення міжнародної напруги кількість громадян, які виступають за співпрацю з Заходом, різко зменшується. Російські дослідники визнають, що більшість населення РФ проєктує на «узагальнений Захід» усі ті негативні уявлення про самих себе, які росіяни відмовляються визнавати відкрито, відчуваючи при цьому внутрішній дискомфорт та визнаючи власну національну неповноцінність на рівні підсвідомості⁵.

Слід наголосити, що настрої у російському суспільстві чітко корелюються з кількістю та тоном повідомлень про ті чи інші події у російських ЗМІ [19]. Так, збільшення уваги до теми безробіття в ЗМІ у квітні 2015 р. відповідає посиленню рівня тривоги російських громадян від усвідомлення можливості втрати роботи. Маркером рівня можливостей маніпулювання масовою свідомістю населення РФ можна вважати миттєве виключення з інформаційного простору новин про події в Україні (причина – відсутність перемог та досягнень російської влади в Україні) із переключенням на інші потужні інформаційні приводи – війна в Сирії, загострення російсько-турецьких відносин.

Основним джерелом інформації у переважній кількості населення залишається телебачення (від 71 до 90 %, за різними дослідженнями, отримують інформацію про події саме шляхом перегляду ТБ. Із величезним відривом лідерами рейтингів незмінно залишаються федеральні телеканали – 1-й (раніше ОРТ), Росія-1 та НТВ). Останнім часом значно збільшився відсоток громадян РФ, які приймають телевізійний сигнал завдяки супутниковим антенам та, відповідно, кількість можливих для перегляду телеканалів, серед яких багато росіян надають перевагу перегляду спортивних програм.

⁵ Чітко відстежується асиметричність сприйняття росіянами самих себе та європейців: ми – мирні люди, Заходу не потрібно боятися Росії, але сам Захід є загрозою для Росії, тому Росії слід обережно ставитися до Заходу. Країни Заходу самі винні в погіршенні відносин між РФ та ЄС, оскільки не сприймають «серйозно інтереси Росії», критика щодо порушення Росією міжнародного права, порушень прав людини – лицемірна та не виправдана, необ'єктивна, бо європейські країни самі здійснюють вчинки, в яких звинувачують Росію.

Водночас 58 % російської аудиторії вважають, що для об'єктивної оцінки подій їм необхідна інформація з інших інформаційних джерел, окрім ТБ. Враховуючи значне зниження зацікавленості до друкованих ЗМІ в РФ за останні два роки, таким основним джерелом альтернативної ТБ інформації став інтернет-простір. Однак керівництво РФ і його досить ефективно перетворило на другий фронт тотальної «інформаційної війни». З метою придушення та упередження діяльності будь-яких опозиційних рухів у російському суспільстві Держдума РФ іще 20.12.2013 р. експрес-методом внесла ряд поправок до федерального Закону «Про інформацію, інформаційні технології та захист інформації» [25], що дозволяють **досудово** блокування інтернет-сайтів, стосовно яких **є підозри** у розміщенні протиправної інформації (зокрема, містять заклики до участі у масових заходах, що проводяться із порушенням установленого порядку, а також заклики до масових заворушень, екстремістської та терористичної діяльності).

Уже у травні 2014 р. Путін підписав ухвалені нові зміни до зазначеного закону, що стосуються регуляції діяльності «блогерів». Законодавці внесли до закону норми, згідно з якими вся оприлюднена в мережі інформація, включно з персональними даними, повинна зберігатися власником ресурсів як мінімум 6 місяців і має надаватися за першою вимогою. Таким чином, Роскомнагляд⁶ отримав право на запит персональної інформації про власників та користувачів ресурсів практично у будь-кого, а також отримав повноваження вести так звані «реєстри забороненої інформації» – тобто реєстри сайтів, сторінок та їх власників, які перебуватимуть і вже перебувають під прискіпливим поглядом силових відомств РФ. За порушення законодавства встановлено кримінальну або адміністративну відповідальність.

Закон відразу почали активно застосовувати. Водночас у соцмережах активно обговорювалася інформація, що потрапила до журналістів із конфіденційних джерел, – стосовно намагань ФСБ отримати дозвіл на **можливість стеження** в мережі **без санкції суду** шляхом внесення подальших змін для «удосконалення» вже існуючого Федерального закону № 398-ФЗ від 28.12.2013 р. «Про внесення змін до Федерального закону «Про інформацію, інформаційні технології та про захист інформації», який дозволяє Роскомнагляду за приписом Генпрокуратури РФ здійснювати **негайне блокування без рішення**

⁶ Роскомнагляд (рос. – Роскомнадзор) – федеральний орган виконавчої влади, наділений безпрецедентними можливостями щодо здійснення контрольно-наглядових функцій у сфері ЗМІ, в т.ч. електронних, інформаційних технологій та зв'язку, а також функцій контролю та нагляду за відповідністю обробки персональних даних вимогам законодавства РФ у сфері персональних даних, а також функцій організації діяльності радіочастотної служби.

суду сайтів, що розповсюджують заклики до масових заворушень та іншу екстремістську інформацію» [24].

Крім того, Роскомнагляд, на доручення адміністрації президента РФ, розглядає можливість внесення змін до федеральних законів «Про інформацію, інформаційні технології та захист інформації» та «Про зв'язок», доповнюючи ці закони новим поняттям «інформаційно-комунікативні сервіси», і визначити його як «послуги передачі текстових, голосових та графічних повідомлень, технологічно нерозривно пов'язаних із послугами зв'язку, що здійснюються третіми особами на мережах передачі даних операторів зв'язку». На думку фахівців [5], ідеться насамперед про месенджери, хоча теоретично під дію такого закону можуть підпадати й соціальні мережі. Тобто держава хоче посилити контроль за такими сервісами. Роботу над змінами до законів курирували тепер уже колишній перший заступник адміністрації президента РФ В. Володін та помічник президента РФ І. Щеголев. По суті, це спроба застосування системи оперативно-розшукових заходів (СОРЗ, рос. – СОРМ) до месенджерів. На мережах операторів зв'язку в РФ вже давно встановлено СОРЗ, яка дозволяє слідчим органам прослуховувати розмови та читати переписку абонентів. Месенджери «прослуховувати» неможливо, хоч у багатьох випадках вони вже замінюють сервіси операторів (за даними МТС по Росії – в її загальному трафіку частка соціальних мереж та месенджерів становить 23 %) [5].

Наслідком такої законотворчої діяльності стало те, що 55 % росіян, які мають аккаунти у соціальних мережах «Вконтакте», «Одноклассники», «Facebook», вважають, що спецслужби мають можливість доступу до конфіденційної інформації користувачів, а 33 % опитаних громадян вважають, що соцмережі взагалі необхідно заборонити (34 % відповіли, що не користуються інтернетом взагалі, у 25 % немає можливості доступу до мережі).

Промовистим прикладом ефективності залякування населення на території РФ, активної антиукраїнської пропаганди та насильницької асиміляції є те, що за період від перепису 2002 р. до 2010 р. кількість громадян РФ, які ідентифікували себе як українці, зменшилась на третину (з 3 млн осіб у 2002 р. до 2 млн осіб у 2010 р.) [4], також вони бояться кримінального переслідування за «держзраду», «заклики до екстремізму», «екстремістську діяльність, осіб, що мають українське громадянство або навіть просто українське походження.

Однак слід зауважити, що, відповідно до останніх соціопитувань, Україна не сприймається більшістю російського населення як «чужа». «Чужою», «ворожою» більшість сприймає нинішнє керівництво держави.

Довідково. Щодо уявлень росіян, якими мають бути відносини між Росією та Україною, продовжують зберігатися переконання, що майбутнє має бути без візового режиму та митного контролю (такої думки дотримуються 59 % росіян). Тільки 25 % росіян вважають за потрібне чітко регламентувати відносини. 51 % росіян вважають, що Росія повинна обстоювати власні економічні та політичні інтереси по відношенню до пострадянських держав, але при цьому не втручатися у внутрішні справи сусідів. Кількість респондентів, які поділяють думку про необхідність утримувати під контролем Росії будь-якими засобами колишні республіки СРСР, зросла з 23 до 35 % за рік. Однак більша частина населення (49 %) не вважає таку політику керівництва бажаною. 46 % росіян продовжують вважати українців та росіян єдиним народом [17].

Незначна частка російського суспільства (10–15 %) намагається протистояти подальшому скоюванню РФ до тоталітаризму. На жаль, діяльність правозахисних організацій, що намагаються обстоювати у тому числі принципи свободи слова та вільного права на отримання інформації (на кшталт «Меморіалу», «Команди 29», яка щойно випустила пам'ятку «Якщо за вами прийшли з ФСБ»⁷) перебувають під прискіпливою увагою силових відомств РФ та всляк (наприклад, через внесення до реєстру «іноземних агентів», припинення роботи внаслідок обвинувачення в екстремістській діяльності) дискредитуються в очах суспільства шляхом інформаційних атак у федеральних ЗМІ. Утисків від влади зазнають навіть громадські організації, що займаються благодійністю в соціальних сферах (освіті та медицині) [3], які зараз найбільше потерпають від недолугого економічного менеджменту.

Створення атмосфери страху досягається не тільки шляхом демонстрації новинного «телевізійного серіалу» про вороже оточення. Відповідно до результатів дослідження юристів кількість засуджених у справах про розголошення державної таємниці в Росії має сталу тенденцію зростання. Починаючи з 2009 р. до відбування покарання у в'язниці було засуджено 13 осіб (на строки від 2 до 20 років), а 41 особа отримала умовне покарання. При цьому, як зазначають фахівці, частина цих справ мають ознаки «відверто сфабрикованих» [22]. На цьому тлі показовим кроком виглядають спроби російських публіцистів, політиків та суспільних діячів із дисидентським радянським

⁷ «Меморіал» – міжнародна історико-просвітницька правозахисна та благодійна організація (<http://www.memo.ru/>), «Команда 29» – неформальне об'єднання юристів та журналістів, які підхопили естафету Фонду вільної інформації, щойно визнаного в РФ «іноземним агентом» (<http://guide.team29.org/fsb>).

минулим відновити в інтернеті випуск легендарного інформаційного бюлетеня часів СРСР «Хроника текущих событий», що видавався дисидентами з 1968 до 1983 рр.⁸.

Водночас інформаційна складова, що активно супроводжувала ситуацію, пов'язану з катастрофою Боїнга-777, збитого терористами так званої ДНР, дає можливість зрозуміти, яким чином можна порушити дію налагодженої російської пропагандистської машини.

Оскільки ефективність дії пропаганди залежить від ступеня закритості інформаційного простору, що не передбачає можливості перевірки та підтвердження або спростування фактичних матеріалів, то нинішні інформаційні можливості (в основному можливість інформаційного реагування через інтернет-мережу) створюють потенційні «інформаційні вікна» у внутрішньоросійському інформаційному просторі. Незважаючи на потужну пропагандистську кампанію навколо цієї події, провідні інформаційні агенції РФ, а також ряд незаангажованих експертів не захотіли зазнавати репутаційних ризиків шляхом підтримки версії, запущеної до інформаційного простору за вказівкою адміністрації президента РФ (що Боїнг було збито українськими військовими), для підтвердження якої було залучено як федеральні ЗМІ, так і активовано діяльність «тролів» у соцмережах.

Досить симптоматичним видається те, що коментарі експертів, які не стали ставити під сумнів власну репутацію, з'явилися навіть не на інформаційних майданчиках невеликої кількості опозиційних ЗМІ, а саме на інформаційних теренах ділових ЗМІ («РБК», «Коммерсант»), для яких репутація залишається одним із важливих ресурсів. Російські ділові ЗМІ, навіть зважаючи на всі умовності, яких вимагає існування в російському інформаційному просторі, намагаються подавати досить виважену думку про події, що відбуваються.

Висновки та пропозиції

Нова парадигма відносин між Україною та Росією, що вибудовується сьогодні в умовах гібридної

⁸ «Хроника текущих событий», легендарний інформаційний бюлетень часів СРСР, який видавався дисидентами у СРСР з 1968 до 1983 р. Зміст становили розповіді про порушення прав людини та долі тих, кого переслідувала влада за вільнодумство. Ініціатори відновлення видавництва бюлетеню – російські публіцисти, політики та суспільні діячі Віктор Давидов, Олексій Мананніков, Кирило Подрабінєк та Олександр Скобов – політ'язні у минулому, усі відбували термін ув'язнення або в радянському таборі, або психлікарні тюремного типу за незгоду з політикою керівництва СРСР. Головною метою поновлення видавництва «Хронік» планується інформування населення РФ про порушення прав людини в країні та висвітлення будь-яких можливостей та прикладів спротиву громадянського суспільства РФ (<http://www.golos-ameriki.ru/content/hronika-davidov-interview/3017425.html>).

війни, існуватиме упродовж довгого часу, полягатиме у відмові від симетричних відносин та визначатиметься взаємною психотравмою масової суспільної свідомості, якої зазнало як українське, так і російське населення.

З метою отримання можливості посилення режиму власної безпеки, застосовуючи подальше обмеження прав людини у власній країні, розраховуючи на розуміння та підтримку громадян, влада РФ буде продовжувати процес активної зміни законодавства РФ у частині подальшого обмеження прав власних громадян. Такі заходи, завдяки потужному інформаційному супроводу, і надалі сприйматимуться переважною частиною населення із розумінням.

Аналіз стану російського інформаційного простору дає підстави стверджувати, що шляхи прямого інформаційного впливу на російську аудиторію істотно обмежені. Навіть традиційні шляхи забезпечення інформаційної присутності України в іноземних державах (зокрема, діаспора, офіційна зовнішньополітична та дипломатична діяльність) виявляються неефективними через специфічність соціально-психологічного стану російського суспільства та жорсткої рестриктивної політики російської влади. Відповідно створення можливостей для послаблення негативного інформаційного впливу на внутрішню російську аудиторію, включно з представниками численної української діаспори – як одного з варіантів асиметричної дії у гібридній війні, на жаль, залишається вкрай неефективним через велику особисту небезпеку для можливих агентів таких впливів.

Аналогічно, обмеженими є можливості застосування інших відкритих можливостей об'єктивного інформування російської аудиторії щодо дійсного стану справ у самій РФ, Україні та світі – опозиційні ЗМІ, налагодження журналістської співпраці з діловими виданнями РФ.

Незначними залишаються можливості об'єктивного інформування російської аудиторії – перш за все через особливості психологічного стану більшості населення РФ: бажання простих рішень, готовність позитивно реагувати на ниці дії керівництва країни, якщо їх пояснюють захистом національних інтересів та «особливим шляхом» Росії у світі.

З метою успішного входження до російського інформаційного простору для підготовки та поширення в будь-яких ЗМІ об'єктивної інформації необхідна ретельна розробка нових меседжів, які б позитивно сприймалися російським населенням. Для цього необхідне залучення високоякісних фахівців з психології, філології, історії. Розробка механізмів створення та подальшого просування зазначених меседжів має відбуватись у межах загальнодержавної системи стратегічних комунікацій.

Важливо враховувати частку тих громадян, думка яких з тих чи інших інформаційних приводів залишається невизначеною, – це потенційна аудиторія, що може долучитися до наших симпатиків.

Слід наголосити, що імперська налаштованість російської суспільної думки залишає можливість асиметричного реагування та використання її ж в інтересах української сторони через експлуатацію окремих шовіністичних штамів, які є органічною частиною такого мислення. Таке використання можливе через канали впливу, що не спиратимуться на державу, т.зв. «народна дипломатія», «культурна дипломатія», «сарафанне радіо» тощо у межах розробки та впровадження системи стратегічних комунікацій в Україні.

Одним із можливих шляхів впливу на російську аудиторію, що на сьогодні залишились без прискіпливого нагляду «поліцейської держави», може стати сувенірна продукція, «глянцеві» видання невеликим тиражем, які б м'яко презентували Україну та українців як миролюбну цивілізовану націю. Відповідна продукція має бути представлена на безкоштовній основі закордонними дипломатичними представництвами України у найбільш популярних місцях відпочинку росіян для розповсюдження серед туристів.

У цьому ж контексті Міністерству інформаційної політики України було б доречно у форматі експертного обговорення залучити до дискусії керівників правозахисних організацій («Харківська правозахисна група», «Меморіал» та ін.) і представників громадських організацій («Стоп-Фейк», «Інформаційний центр «Майдан Моніторинг» та ін.) з метою виявлення можливостей співпраці з інформаційного наповнення анонсованого дисидентами РФ інтернет-видання бюлетеня «Хроніка текущих событий».

У межах планування заходів із реалізації стратегічних комунікацій ГУР МО та СЗР України повинні розглянути можливість розробки Концепції інформаційної присутності України в РФ з метою покращення якості підготовки та проведення ІПСО на території РФ, при підготовці яких слід враховувати малі цільові групи. Слід наголосити, що вирішуючи тактичні завдання мобілізації, консолідації суспільної думки, російська пропаганда не має горизонту стратегічного планування, не створює ідеологічного підґрунтя для пролонгованого утримання суспільства в мобілізованому стані. Відсутність образу майбутнього, мети розвитку країни обмежує дію пропаганди, що необхідно враховувати при розробці інформаційно-психологічних операцій.

Список використаних джерел:

1. *Adelstein A. S.* Total Propaganda. From Mass Culture to Popular Culture. – Mahway, N. J. – London, 1997. – 368 p.
2. *Борусяк А., Левинсон А.* На чью помощь рассчитывают россияне в трудное время [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ru/opinions/society/16/12/2014/549023d02ae596e08dd465d9>
3. *Быкова Н., Горбатова А.* Фонд «Династия» будет закрыт : комментарии научного сообщества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.strf.ru/material.aspx?CatalogId=221&d_no=100707#.VmBsHdLhDGg
4. *Глуховський М.* Ми втратили мільйон українців Росії. Інтерв'ю з В. Гірзовим [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/interviews/132327-viktor-girzhov-mi-vtratile-miljon-ukrajintiv-rosiji.-jak-korova-jazikom-zlizala.html>
5. *Голицына А.* Чиновники задумали ограничить общение в мессенджерах [Електронний ресурс] // Ведомости – Режим доступу : <http://www.vedomosti.ru/technology/articles/2015/12/09/620206-chinovniki-ogranichit-messendzhera/#/galleries/140737492542951/normal/1>
6. *Гудков А.* Россияне разлюбили Европу. Как антизападный разворот повлиял на массовое сознание [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.povaygazeta.ru/politics/70997.html>
7. *Данные* опроса Аналитического центра Юрия Левады (Левада-Центр) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.levada.ru/2015/10/05/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-v-zerkale-obshhestvennogo-mneniya-sentyabr-2015/>
8. *Darczewska J.* The information war on Ukraine. New challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cicerofoundation.org/lectures/Jolanta_Darczewska_Info_War_Ukraine.pdf
9. *Литвиненко О. В.* Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : монографія. – К. : ВКФ «Сатсанга», 2000. – 222 с.
10. *Ожеван М. А.* Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні : засоби протидії. // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3 (20). – С. 118–126.
11. *Оценка* текущего положения дел в стране [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.levada.ru/indikatory/polozhenie-del-v-strane/>
12. *Почепцов Г.* Информационные войны. Новый инструмент политики. – М., 2015. – 300 с.
13. *Почепцов Г.* Интервенции в чужое информационное пространство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/interventsii_v_chuzhoe_informatsionnoe_prostranstvo/
14. *Почепцов Г.* «Промывание мозгов» как технология влияния [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psyfactor.org/lib/brainwashing2.htm>
15. *Почепцов Г.* Инструментарий влияния : прошлые подходы и новые перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psyfactor.org/lib/propaganda46.htm>

16. *Предсказания*, колдовство, спиритизм... – верить или не верить? Пресс-выпуск №2964 Всероссийского центра изучения общественного мнения (ВЦИОМ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115446>

17. *Российско-украинские отношения в зеркале общественного мнения* [Электронный ресурс]. – Сентябрь 2015. – Режим доступа : <http://www.levada.ru/2015/10/05/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-v-zerkale-obshhestvennogo-mneniya-sentyabr-2015/>

18. *Ростуризм* : турпоток из России рухнул на 31,4 % [Электронный ресурс] // Вести. Экономика – Режим доступа : <http://www.vestifinance.ru/articles/65299>

19. *Рынок труда* : страхи и прогнозы россиян. Пресс-выпуск №2957 Всероссийского центра изучения общественного мнения (ВЦИОМ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115437>

20. *Скорый поезд «Россия – Москва» везет не всех*. Пресс-выпуск №2922 Всероссийского центра изучения общественного мнения (ВЦИОМ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115379>

21. *Социальное самочувствие россиян : не время для оптимизма?* Пресс-выпуск №2987 Всероссийского центра изучения общественного мнения (ВЦИОМ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115489>

22. *Суд приговорил радиоинженера Геннадия Кравцова к 14 годам тюрьмы за госизмену* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.novayagazeta.ru/news/1696659.html>

23. *Тоффлер Э.* Третья волна [Электронный ресурс]. – М., 1999. – 371 с. – Режим доступа : https://nmetau.edu.ua/file/toffler_tretya_volna.pdf

24. *Федеральный закон от 28 декабря 2013 г. № 398-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «Об информации, информационных технологиях и о защите информации»* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rg.ru/2013/12/30/extrem-site-dok.html>

25. *Федеральный закон российской федерации от 5 мая 2014 г. № 97 – ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» и отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам упорядочения обмена информацией с использованием информационно-телекоммуникационных сетей»* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikisource.org/wiki/Федеральный_закон_от_05.05.2014_№_97-ФЗ

References

1. *Adelstein, A. S.* (1997). Total Propaganda. From Mass Culture to Popular Culture. Mahvay, N. J. London [in English].
2. *Borusyak, L., Levinson, A.* (2014). Na chyu pomosch rasschityvayut rossiyane v trudnoe vremya [On whose help the Russians count upon at hard times]. *www.rbc.ru* Retrieved from <http://www.rbc.ru/opinions/society/16/12/2014/549023d02ae596e08dd465d9> [in Russian].
3. *Bykova, N., Gorbatova, A.* (2015). Fond «Dinastiya» budet zakryt : kommentarii nauchnogo soobschestva [The Dynastiya Foundation will be closed down]. *www.strf.ru* Retrieved from <http://www.strf.ru/material.aspx?CatalogId=221&dno=100707#VmBsHdLhDGg> [in Russian].
4. *Hlukhovskiy, M.* (2015). My vtratyly milion ukrainsiv Rosii. Interv'iu z V. Hirzhovym [We've lost a million of Ukrainians in Russia. An interview with V. Hirzhov]. *glavcom.ua* Retrieved from <http://glavcom.ua/interviews/132327-viktor-girzhov-mi-vtratile-miljon-ukrajintiv-rosiji.-jak-korova-jazikom-zlizala.html> [in Ukrainian].
5. *Golitsyina, A.* (2015). Chinovniki zadumali ogranichit obschenie v messendzherah [State officials devised to limit communications over the messengers]. *Vedomosti – News (www.vedomosti.ru)*. Retrieved from <http://www.vedomosti.ru/technology/articles/2015/12/09/620206-chinovniki-ogranichit-messendzherah#/galleries/140737492542951/normal/1> [in Russian].
6. *Gudkov, L.* (2016). Rossiyane razlyubili Evropu. Kak antizapadnyiy razvorot povliyal na massovoe soznanie [The Russians fell out of love with Europe. How anti-Western turn influenced the mass consciousness]. *www.novayagazeta.ru* Retrieved from <http://www.novayagazeta.ru/politics/70997.html> [in Russian].
7. *Dannyye oprosa Analiticheskogo tsentra Yuriya Levadyi.* [The results of a poll by Yuri Levada analytical center (Levada-Tsentr)]. (2015). Levada-Tsentr (*www.levada.ru*). Retrieved from <http://www.levada.ru/2015/10/05/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-v-zerkale-obshhestvennogo-mneniya-sentyabr-2015/> [in Russian].
8. *Darczewska, J.* (2014). The information war on Ukraine. New challenges. *www.cicerofoundation.org* Retrieved from www.cicerofoundation.org/lectures/Jolanta_Darczewska_Info_War_Ukraine.pdf
9. *Lytvynenko, O. V.* (2000). Spetsialni informatsiini operatsii ta propahandystski kampanii [Special information operations and propaganda campaigns]. Kyiv : VKF «Satsanha» [in Ukrainian].
10. *Ozhevan, M. A.* (2011). Osnovni napriamy zovnishnikh informatsiino-manipulyativnykh vplyviv na suspilni transformatsii v Ukraini : zasoby protydyi [The main directions of foreign information and manipulative influences onto societal transformations in Ukraine : the countermeasures]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 3 (20), 118–126 [in Ukrainian].
11. *Otsenka tekushchego polozheniya del v strane.* (2016). [An estimation of the current situation in the country]. *www.levada.ru* Retrieved from <http://www.levada.ru/indikatory/polozhenie-del-v-strane/> [in Russian].
12. *Pocheptsov, G.* (2015). Informatsionnyie voyny. Noviy instrument politiki [Information wars. New political tool]. Moscow : EKSMO [in Russian].
13. *Pocheptsov, G.* (2016). Interventsii v chuzhoe informatsionnoe prostranstvo [Interventions into foreign informational space]. *osvita.mediasapiens.ua* Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/interventsii_v_chuzhoe_informatsionnoe_prostranstvo/ [in Russian].
14. *Pocheptsov, G.* (2016). «Promyivanie mozgov» kak tehnologiya vliyaniya [Brain washing as a technology of influence]. *psyfactor.org* Retrieved from <http://psyfactor.org/lib/brainwashing2.htm> [in Russian].

15. *Pocheptsov, G.* (2016). Instrumentariy vliyaniya : proshlye podhody i novye perspektivy [The instrumentarium of influence : past approaches and new prospects]. *psyfactor.org* Retrieved from <http://psyfactor.org/lib/propaganda46.htm> [in Russian].
16. *Predskazaniya, koldovstvo, spiritizm... – verit ili ne verit?* Press-vypusk No. 2964 Vserossiyskogo tsentra izucheniya obschestvennogo mneniya (VTsIOM) [Predictions, magic, spiritualism... – To believe or not to believe? Press release No. 2964 of Russian public opinion research center (VCIOM)]. (2015). *wciom.ru* Retrieved from <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115446> [in Russian].
17. *Rossiysko-ukrainskie otnosheniya v zerkale obschestvennogo mneniya* [Russian-Ukrainian relations in the mirror of public opinion]. (September, 2015). *www.levada.ru* Retrieved from <http://www.levada.ru/2015/10/05/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-v-zerkale-obshchestvennogo-mneniya-sentyabr-2015/> [in Russian].
18. *Rosturizm : turpotok iz Rossii ruhnul na 31,4 %* [Rosturizm : tourist flow from Russia collapsed for 31,4 %]. (2015). *Vesti. Ekonomika – News. Economy (www.vestifinance.ru)*. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/articles/65299> [in Russian].
19. *Rynok truda : strahi i prognozy rossiyan.* Press-vypusk No. 2957 Vserossiyskogo tsentra izucheniya obschestvennogo mneniya (VTsIOM). [Labor market : fears and predictions of the Russians. Press release No. 2957 of Russian public opinion research center (VCIOM)]. (2015). *wciom.ru* Retrieved from <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115437> [in Russian].
20. *Skoryi poyezd «Rossiya – Moskva» vezet ne vseh.* Press-vypusk No. 2922 Vserossiyskogo tsentra izucheniya obschestvennogo mneniya (VTsIOM). [Express train Russia-Moscow carries fewer than all. Press release No. 2922 of Russian public opinion research center (VCIOM)]. (2015). *wciom.ru* Retrieved from <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115379> [in Russian].
21. *Sotsyalnoye samochuvstvie rossiyan : ne vremya dlya optimizma?* Press-vypusk No. 2987 Vserossiyskogo tsentra izucheniya obschestvennogo mneniya (VTsIOM). [Social feeling of Russians : it's not the time to optimism? Press release No. 2987 of Russian public opinion research center (VCIOM)]. (2015). *wciom.ru* Retrieved from <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115489> [in Russian].
22. *Sud prigovoril radioinzhenera Gennadiya Kravtsova k 14 godam tyurmy za gosizmenu* [The court sentenced engineer Gennadiy Kravtsov to 14 years in jail for treason]. (2015). *www.novayagazeta.ru* Retrieved from <http://www.novayagazeta.ru/news/1696659.html> [in Russian].
23. *Toffler, E.* (1999). *Tretya volna.* [The third wave]. Moscow : AST Publishing House. Retrieved from https://nmetau.edu.ua/file/toffler_tretya_volna.pdf [in Russian].
24. *Federalnyy zakon ot 28 dekabrya 2013 g. N 398-FZ «O vnesenii izmeneniy v Federalnyy zakon «Ob informatsii, informatsionnykh tekhnologiyah i o zaschite informatsii»»* [Federal Law dated December 28, 2013, No. 398-FZ «On amendments being made to Federal Law «On information, informational technologies and on protection of information»)]. *www.rg.ru* Retrieved from <http://www.rg.ru/2013/12/30/extrem-site-dok.html> [in Russian].
25. *Federalnyy zakon Rossiyskoy Federatsii ot 5 maya 2014 g. No. 97-FZ «O vnesenii izmeneniy v Federalnyy zakon «Ob informatsii, informatsionnykh tekhnologiyah i o zaschite informatsii» i otdelnyye zakonodatelnyye aktyi Rossiyskoy Federatsii po voprosam uporyadocheniya obmena informatsiy s ispolzovaniem informatsionno-telekommunikatsionnykh setey»* [Federal Law of the Russian Federation dated May 5, 2014 No. 97-FZ «On amendments being made to the Federal Law «On Information, Information Technologies and Protection of Information» and certain legislative acts of the Russian Federation on regularizing the exchange of information using information and telecommunications networks»]. *ru.wikisource.org* Retrieved from https://ru.wikisource.org/wiki/Федеральный_закон_от_05.05.2014_№_97-ФЗ [in Russian].